

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ДО ПЕНСІЇ В ПЕРІОД ПІЗНЬОЇ ЗРІЛОСТІ: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР

У статті представлено результати дослідження психологічної готовності до пенсії. Запропоновано авторський психолінгвістичний підхід до дослідження психологічної готовності в сукупності когнітивного, емоційного та мотиваційного компонентів.

Ключові слова: психологічна готовність, особистість, пізня зрілість, психолінгвістичний підхід, геронтогенеза, пенсія.

Засєкіна Л. В. Психологическая готовность личности к пенсии в период поздней зрелости: психолингвистическое измерение. В статье представлены результаты исследования психологической готовности к пенсии. Предложен авторский психолингвистический подход к изучению психологической готовности в совокупности когнитивного, эмоционального и мотивационного компонентов.

Ключевые слова: психологическая готовность, личность, поздняя зрелость, психолингвистический подход, геронтогенез, пенсия.

Zasyekina L. V. Psychological Readiness of the Elderly for Retirement: Psycholinguistic Perspective. The results of psychological readiness for retirement study are highlighted in the article. The author psycholinguistic approach to retirement readiness is proposed. Psychological readiness contains cognitive, emotional and motivational components.

Key words: psychological readiness, the elderly, personality, psycholinguistic approach, gerontogenesis, retirement.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема пенсії дедалі більше стає предметом масового обговорення, коли водночас психологічний конструкт залишається поза увагою вчених. Активізація уваги до проблеми пенсії зумовлена не лише економічними й соціологічними інтересами щодо демографічної ситуації, фінансової політики в державі та ін., а, передусім, зміною ставлення до періоду геронтогенези особистості. Проблема старіння виокремлюється в самостійну галузь психології – геронтопсихологію, зосереджену на психологічних особливостях людини в цей віковий період. Змінюється аксіологічне наповнення старості, яка дедалі частіше починає іменуватися періодом пізньої зрілості або дорослості. Ейджизм як піднесення цінності молодості і нехтування періодом старості зазнав

краху через перманентне збільшення тривалості життя людини, зменшення народжуваності, що зрештою втілюється в серйозне зростання середнього віку людини. Відтак, перед психологами постає важливе завдання знайти і створити оптимальні умови для забезпечення високої якості життя людини в різні періоди її буття.

Психологічна концептуалізація пенсії реалізується на сучасному етапі, насамперед у таких галузях психології, як диференціальна психологія, геронтопсихологія, організаційна психологія, психологія праці, нарративна психологія і психолінгвістика, клінічна психологія і консультування. Водночас дослідження, представлені в цих галузях, мають доволі фрагментарний характер, що потребує кропіткої аналітико-синтетичної праці для узагальнення психологічних розвідок у царині пенсійного віку та особистісної готовності до нього. **Метою** цієї праці є ґрунтовне вивчення психологічної готовності до пенсії шляхом вироблення теоретичних узагальнень та емпіричного вивчення цієї готовності.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Основною думкою диференціальної психології в дослідженні пенсії є врахування індивідуальних відмінностей людини в період старіння. Відповідно до цього, визначаються потреби та цінності особистості, її знання, навички і вміння, ставлення до оточення та психологічне здоров'я.

Діагностичним інструментарієм у вивченні готовності до пенсії в галузі диференціальної психології часто слугує автобіографічний метод, який дає змогу конструювати життєву історію особистості та визначити пенсію як один із її життєвих циклів. При цьому враховується, що пенсійний вік як життєвий цикл особистості є своєрідним і унікальним для кожної людини, оскільки визначається аксіоструктурами людини та її ставленням до соціального оточення.

Результати емпіричного дослідження, яке провів М. Ванг, засвідчують, що після виходу на пенсію якість життя особистості змінюється нерівномірно [10]. Спочатку від одного до трьох років після виходу на пенсію спостерігається спад якості життя, яка після п'яти років починає зростати. Учений пояснює такі трансформації ефективним завершенням адаптаційного процесу, який неодмінно відбувається після припинення професійної діяльності.

Зарубіжні дослідження організаційної психології висвітлюють проблеми організаційної культури, ідентичності, вертикальної та горизонтальної міжособистісної взаємодії перед пенсією. Так, результати досліджень Х. Квік та Н. Моена засвідчують про показники

негативних кореляційних зв'язків між ступенем ідентифікації фахівця зі своїми організаційною роллю та позитивною адаптацією до пенсійного періоду [9]. Інакше кажучи, успішне виконання організаційної ролі гальмує ефективну адаптацію після виходу на пенсію. Також ці вчені встановили показники позитивної кореляції незадоволення професійною працею, професійного стресу, професійного вигорання із показниками ефективної адаптації до пенсії.

За результатами досліджень зарубіжних організаційних психологів, надлишкова централізація влади, авторитарні стилі управління пришвидшують прийняття рішення стосовно виходу на пенсію, тоді як децентралізація влади, висока корпоративна культура, навпаки, – гальмують прийняття такого рішення. М. Ванг на теоретичному й емпіричному рівнях демонструє, як змінюється професійна відповідальність працівника, який психологічно готується до пенсії [10]. З одного боку, його професійна відповідальність зменшується, а з іншого – він ще не демонструє готовності до нового циклу життя.

Цікаві дослідження проводяться в галузі психології праці. Так, результати досліджень Дж. Адамса і Т. Беєра засвідчують про те, що важливими у формуванні психологічної готовності до пенсії є особистісна ідентичність та значущість власної професійної ролі як її складник [6]. Учені зазначають, що чим вище професійна роль долучається до особистісної ідентичності працівника, тим важче йому дається рішення про вихід на пенсію. Цікаві результати також представлені в дослідженні В. Жанна [12]. Науковець зазначає, що фахівець, який має достатньо знань і вмінь, володіє специфічними для професії вимогами та нормами, обізнаний у крос-культурних відмінностях у сфері своєї діяльності, розуміється в глобальній економіці, достатньо комфортно почуває себе після виходу на пенсію. Адже такий фахівець має більше автономії та часу для виконання тих видів діяльності, які для нього є важливими. Із цієї позиції пенсія розглядається як ще один важливий етап професійного зростання.

У сфері клінічної психології та консультування пропонується психологічний супровід осіб, які наближаються до пенсійного віку або зазнають труднощі в адаптації до нового життєвого періоду. У зарубіжних дослідженнях зазначається про позитивний вплив гармонійних сімейних відносин на ефективну адаптацію до пенсійного періоду. Також К. Шульц зазначає про частотність амбівалентних ставлень до пенсії осіб періоду геронтогенези [10]. Негативне став-

лення супроводжується соціальною фрустрованістю, відчуттям втрати й самотності.

Дослідження пенсійної зрілості в наративній психології і психолінгвістиці представлені в працях вітчизняних вчених. Н. В. Чепелева вводить поняття індексу пенсійної зрілості, який містить такі фактори, як матеріальне положення людини (розмір пенсії, інші прибутки), місце проживання, плани щодо виходу на пенсію та можливих занять [5]. Чим більший індекс пенсійної зрілості, тим краща адаптованість особистості до статусу пенсіонера.

М. Л. Смульсон установлює екзистенційне наповнення наративів старості із двох основних позицій: по-перше – як автонаративи людей похилого віку, їхні оповіді про себе, а по-друге – як наративи про старість осіб різних вікових періодів [4]. Порівнюючи наративи цих видів, можна встановити відмінності у сприйнятті часу, у розумінні минулого, а також плануванні безпосереднього й віддаленого майбутнього.

У наших попередніх дослідженнях установлено особливості пенсійної зрілості відповідно до інтерпретації свого життєвого досвіду [2; 3]. Так, щодо класифікації наративів, за Н. В. Чепелевою, у наших дослідженнях наративи диференціюються на амбівалентні, нейтральні, позитивні і негативні, які зіставляються з видами інтерпретації життєвого досвіду. Ґрунтовне вивчення інтерпретації життєвого досвіду особистістю в період пізньої зрілості дає змогу розглянути її психологічну готовність до пенсії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для емпіричного дослідження психологічної готовності до пенсії осіб періоду пізньої зрілості було використано авторську анкету, яка містить три блоки: когнітивний, емоційний та мотиваційний. Анкета використовувалася в дослідженні осіб (50 працівників державних службовців органів міського й обласного самоврядування Волинської області), яким залишилося п'ять і менше років до досягнення пенсійного віку. Сумарний показник результатів анкетування (шкала від 0 до 30) засвідчує про психологічну готовність особистості, адже виражає загальну поінформованість про пенсійний вік, сприятливі емоційні стани та властивості стосовно виходу на пенсію, а також позитивну мотивацію до нового життєвого циклу. Когнітивний блок анкети представлений такими запитаннями:

- Чи знаєте Ви, що роблять пенсіонери в інших країнах?
- Чи ознайомлені Ви із законодавчою базою про пенсійну реформу України?

– Чи знаєте Ви перелік потрібних документів для призначення пенсії?

– Чи відомо Вам, як визначають суму для виплати пенсії?

– Чи знаєте Ви про пільги, які надають пенсіонерам?

Для діагностики емоційного блоку пенсійної зрілості пропонуємо такі запитання:

– Чи відчуваєте Ви підтримку з боку оточуючих у тяжких життєвих ситуаціях?

– Які позитивні емоції викликають у Вас думки, пов'язані із виходом на пенсію?

– Чи відчуваєте задоволення від того, що після виходу на пенсію, Ви зможете більше часу проводити із сім'єю та в колі близьких друзів?

– Чи приємна Вам думка про те, що після виходу на пенсію всі ваші домашні справи та плани будуть реалізовані?

– Чи відчуваєте радість від того, що після виходу на пенсію Ви зможете більше часу приділяти собі та покращенню вашого здоров'я?

Мотиваційний блок представлений такими запитаннями:

– Чи хочете Ви займатись улюбленими справами, хобі після виходу на пенсію?

– Як Ви вважаєте: чи потрібний певний режим дня для людини, яка перебуває на пенсії?

– Чи бажаєте Ви, вийшовши на пенсію, більше подорожувати, проводити час в активному відпочинку?

– Чи хотіли б Ви після виходу на пенсію приділяти більше часу читанню релігійної літератури, відвідуванню храму?

– Чи хотіли б Ви переймати обов'язки дітей, щоб звільнити їх від деяких навантажень?

Відповідно до виду наративів, було згруповано чотири вибірки з різною інтерпретацією життєвого досвіду. У кожній вибірці визначався середньогруповий показник психологічної готовності за результатами анкетування. Результати дослідження показників психологічної готовності до пенсійного періоду, відповідно до видів автонаративів, представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Психологічна готовність до пенсії державних службовців

№ з/п	Види наративів як інтерпретація життєвого досвіду	Середньогруповий показник психологічної готовності до пенсії, у балах
1	Амбівалентний (31 особа)	26,7
2	Нейтральний (2 особи)	7,9
3	Емоційно-позитивний (8 осіб)	26,3
4	Емоційно-негативний (9 осіб)	18,7

Як видно з таблиці, переважна більшість досліджуваних виявляє амбівалентну інтерпретацію життєвого досвіду. Наративи цих досліджуваних, як і справжнє життя, відображає зєброву смужку в сукупності позитивних і негативних подій, а головно суперечливого ставлення до них та їхнього значення. Примітним є те, що саме досліджувані з амбівалентною інтерпретацією життєвого досвіду виявляють найвищий показник психологічної готовності до пенсії. Такі результати узгоджуються з результатами дослідження Д. Херші про переважання амбівалентних емоційних станів в осіб, які знаходяться в передпенсійному віці [8].

Найнижчі показники психологічної готовності простежуємо в осіб із нейтральною інтерпретацією життєвого досвіду, що, очевидно, пов'язано зі станом байдужості і до теперішнього життя, і до безпосереднього та віддаленого майбутнього. Високі показники психологічної готовності також відзначаємо у вибірці з позитивною інтерпретацією життєвого досвіду, що засвідчує гармонійну послідовність періодів і циклів у цілісному житті особистості. Такі результати є суголосними узагальненням Б. Г. Ананьєва щодо еволюції в онтогенезі [1].

Результати проведеного дослідження дають змогу зробити **висновки** про потребу вивчити психологічну готовність до пенсії особистості в період пізньої зрілості. Важливий внесок у формування психологічної готовності здійснює позитивна й амбівалентна інтерпретація життєвого досвіду, яка дає змогу поступово наповнити фрейм старості повноцінною зрілістю особистості, зокрема пенсійною.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 282 с.
2. Засекіна Л. В. Віддзеркалення професійної ідентичності в автонаративах державних службовців / Л. В. Засекіна // Психологічні перспективи. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. – Вип. 18. – С. 93–102.
3. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика : навч. посіб. / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 188 с.
4. Смульсон М. Л. Екзистенційне наповнення наративу старості / М. Л. Смульсон // Актуальні проблеми психології: Психологічна герменевтика / за ред. Н. В. Чепелевої. – К. : Міленіум, 2005. – Т. 2. – Вип. 3. – С. 106–120.
5. Чепелева Н. В. Проблемы психологической герменевтики / Н. В. Чепелева. – К. : Изд-во нац. пед. ун-та им. Н.П. Драгоманова, 2009. – 382 с.
6. Adams G. Putting off Tomorrow To Do What You Want Today: Planning for Retirement / G. Adams, B. L. Rau // American Psychologist: Journal of American psychological Association. – Vol. 66. – № 3. – 2011. – P. 180–192.
7. Feldman D. C. A Tree-Phase Model of Retirement Decision Making / D. C. Feldman, T. A. Beehr // American Psychologist: Journal of American psychological Association. – Vol. 66. – № 3. – 2011. – P. 193–204.
8. Hershey D. A. Psychological Foundations of Financial Planning for Retirement / D. A. Hershey, J. M. Jacobs-Lawson, J. J. McArdle, F. Hamagami // Journal of Adult Development. – 2007. – Vol. 14. – P. 26–36.
9. Quick H. E. Gender, Employment, and Retirement Quality: A Life Course Approach to the Differential Experiences of Men and Women / H. E. Quick, P. Moen // Journal of Occupational Health Psychology. – 1998. – Vol. 3. – P. 44–64.
10. Shultz K. Psychological Perspectives on the Changing Nature of Retirement / K. Shultz, M. Wang // American Psychologist: Journal of American psychological Association. – Vol. 66. – № 3. – 2011. – P. 170–179.
11. Wang M. Retirement Adjustment: A Review of Theoretical and Empirical Advancement / M. Wang, K. Henkens, H. van Solinge // American Psychologist: Journal of American Psychological Association. – Vol. 66. – № 3. – 2011. – P. 204–214.
12. Zhan Y. Bridge Employment and Retirees Health: a Longitudinal Investigation / Zhan Y., M. Wang, S. Liu, K. Schultz // Journal of Occupational Health Psychology. – 2009. – Vol. 14. – P. 374–389.